

DEDE KORKUT

Erdi BATUR

E. Vali

Bu yazımda Türk Diline çok önem verip gelişmesi ve yayılmasına katkı sağlamış, sözleri ve hikâyeleri ile sevilip büyük ün kazanan, Türk dünyasının büyük ismi Dede Korkut'tan söz etmek istiyorum.

Dede Korkut hakkındaki bilgiler söylentilere dayanmaktadır. Bazı tarih kaynakları ile Dede Korkut kitabında yer alan Oğuzname Metni'nde Dede Korkut "Oğuzların kendisinden akıl danıştıkları, kopuz çalarak bilgece sözler söyleyen, kendisi de bilge bir kişi" olarak anlatılmaktadır. Dede Korkut'un Oğuz Han'a vezirlik yaptığı, Hz. Muhammed'e elçi olarak gönderildiği ve Oğuzlar arasında İslam Dinini yaydığı da rivayetler arasında yer almaktadır. Korkut Ata adıyla da anılan Dede Korkut'un efsaneye göre Türkistan'da Sir Derya Nehri'nin Aral Gölü'ne döküldüğü yerde doğduğu ve 295 yıl yaşadığı rivayet edilmektedir.

Hem geçmişten hem de gelecekte haber veren "kerem sahibi evliya" olduğu söylenen Dede Korkut Kazak, Kırgız ve Türkmen boyları arasında ulu bir kişi olarak tanınır. Uzun ömrü süresince "Han" diye adlandırdığı hükümdarların danışmanı ve öğüt verici olarak sözlerine ve davranışlarına büyük önem verilen Dede Korkut geleceği gören, yiğitlere ad veren, derin bilgisi ve zengin deneyimiyle tüm güçlülere çözüm bulan bir halk önderidir.

Dede Korkut tüm Türk kavimlerinin atası ve dahi'sidir. Türk destan ve halk hikâyelerinde, onun mucizevi sözle-

rine her zaman rastlamak mümkündür. Türk hükümdarlarının akıl hocası ve veziri olduğu rivayet edilen Dede Korkut, bütün Türklüğün temsilcisi olarak bugün de yaşatılmaya çalışılan atalardan biridir.

Hikâyelerinde, güzel ve hikmetli sözler, Türk tarihine ait rivayet, han ve beyler hakkında methiyeler, Türk töresine ait pek çok konular işlenerek, iyilere övgü, kötülere eleştiri vardır.

Dede Korkut hikâyelerinde İslam öncesi ve sonrasında Türklerin yaşayışı, dili, tarihi, edebiyatı ve kültürünü içerir. Akıcı ve halkın kullandığı Türkçe ile yazılmış kitapları gerçek bir şaheserdir. Kitaplarda "Dede" ve "Ata" olarak geçen ve "Korkut Ata" olarak ta bilinen Dede Korkut; Türkmen, Kazak, Özbek ve Kara Kalpak boyları arasında bu adla bilinir.

Türk dünyasında bilge atası olan Dede Korkut hikâyelerinde, Türk toplumunun savaşları ve başarıları ile birlikte aile eğitim yapısıyla, üstün ahlak ve karakter sağlamlığına dikkat çeker. Türk milletiyle özdeşleşmiş olan doğruluk, sözünde durmak, mukaddes değerler uğruna ölmek gibi çeşitli karakter örnekleri hikâyelerin ana temasıdır.

Hikâyelerde tüm kahramanlar aile, cemaat ve insan sevgisini ön planda tutar. Millet olarak ahlak ve yaşam

anlayışını göstermesi bakımından önemlidir. Kahramanlarının çoğu gençtir ve mutlaka bir yiğitlik gösterdikten sonra ad verilir. Örnek verirsek; Dirse Han oğlu bir boğayı öldürünce Dede Korkut o gencin adını “Boğaç” koyar ve sonra onu şan, şeref, mal ve rütbe ile ödüllendirir. Dikkat edilirse hikâyelerde gençliğe son derece önem vererek onların ailesine, topluma ve devletine bağlı, cesur ve çalışkan olmalarını öğütleyerek Türk kavimlerinin dini yönden şuurlu olduğunu ve devlet-millet birliğinin sağlam temellere dayandığını işaret eder.

Kitabında geçen tarihsel olaylar, kişi ve yer adlarından, bu destansı hikâyelerin Oğuz boylarının Orta Asya’dan göçlerinden önceki dönemden kaldığı anlaşılmaktadır. Hikâyeler İslamiyet’i kabulünü izleyen dönemlerde son biçimini almıştır. Oğuzların batıya doğru göç ederken geçtikleri ve konakladıkları yerlerle ilgili olaylar, Azerbaycan ve kuzey doğu Anadolu ile ilgili yer adları öyküleştirek anlatılmıştır.

Göçebe Oğuz Türklerin tabiat şartlarına karşı dirençleri, düşmana karşı sürekli üstünlüğü ve birlik şuurundan doğan kuvvetlilik gücüne işaret eder. Korkut Ata olarak saygı gören Dede Korkut, hikâyelerinde yaşlı ve bilginlere büyük değer verir. Allah, doğum, din ve ölüm düşüncesi, hayatın her anında kendisini gösterir.

Hikâyelerine hep “Han’ım hey” sözüyle başlar. Bu hitaptan da anlaşılacağı gibi, bunlar hükümdarın bulunduğu bir topluluk önünde anlatılmaktadır. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu hikâyeler 15’inci asır ikinci yarısında Akkoyunlu döneminde Kars ve Erzurum yörelerinde yazıya dökülerek, bozkırlarda sürdürülen göçebe yaşam anlatılır. Göçebe insanlar çadırda yaşar. Bu bakımdan çadırın önemi yaşamda büyüktür. Dizilişi, yerleri, han çadırında ki-

min nerede oturacağı sıkı kurallara bağlıdır. Ayrıca at, deve, koyun gibi hayvan sürüleri yazın yaylalarda, kışın kışlaklarda yaşayan kişiler anlatılması yanında olaylar, akınlar, düğün, şölen, at ve ok yarışları ile birlikte başka oyunlar da anlatılır.

Kuzey Doğu Anadolu, Kafkasya, Azerbaycan dolaylarında yaşayan Oğuz Türklerinin yaşamları, iç ve dış düşmanlarla yapılan savaşları anlatan 16’ıncı yüzyılda yazıya geçirilmiş destansı hikâyelerde, eski Türklerin yaşayışına ait izler, gelenek ve görenekleri, inanışları, aile ve toplum yaşayışı, devlet yönetimi ile ilişkiler yer alır.

Türk toplumunda kadına verilen önem ve değer, ailenin düzeni, tek eşli evlilik, kız babasına verilen “kalın” denilen başlık parası konularında bu öyküler de anlatılır. Kitap, Türklerin toplumsal yaşayış konusunda bilgi kaynağıdır. Bunun yanında çocuklara ad verilmesi, ölüm törenleri, ölenin adına aş verme geleneği, toy adıyla çeşitli eğlenceler anlatılır. Türklere özgü yiyecek ve yiyecek adları ve bunlara ait bilgiler verilir.

Hayvanların göçebe yaşamında çok önemli bir yeri olduğu için pek çok hayvan adı geçer. Ama hiçbir hayvanın yeri at kadar değerli değildir. Kahramanlar hep atları ile anılır.

Dede Korkut aslında büyük bir vatansever olup, milletin sonsuza dek güçlü ve mutlu yaşaması mücadelesi içindedir. Hikâyelerde, toplumda olması gereken ideal insan karakter özelliklerinden söz eder. Bu insanlar, milleti ve vatani için her şeyi ve güçlüğü göze alan ve tüm zorlukların üstesinden gelebilen kahramanlardır. Türk kavimlerinin fert olarak kahraman olmasını arzu etmiş ki, hikâyelerde zayıflık ve çaresizliğe ve ümitsizliğe yer vermemiştir.

Dede Korkut aslında büyük bir vatansever olup, milletin sonsuza dek güçlü ve mutlu yaşaması mücadelesi içindedir.

DEDE KORKUT KİTABI

Oğuz Türklerinin yaşamları ile ilgili kitap bir önsöz ile 12 destansı hikâyeden oluşmuştur. Asıl adı “Kitab-ı Dede Korkut ala Lisan-ı Taife-i Oğuzan” (Oğuzların Diliyle Dede Korkut Kitabı)’dır. Kitaba bu ad verilmesi, bütün hikâyelerinde kendisinin ortaya çıkmasıdır. Oğuz Türklerinin Rum, Ermeni ve Gürcü beylikleriyle yaptığı savaşları ve Oğuz boyları arasındaki anlaşmazlıkları masal biçiminde anlatan bu öyküler aynı zamanda, Oğuzların günlük yaşantıları, töreleri, sosyal ve siyasi durumları hakkında bilgi verir. Olayları İslam öncesi ve sonrasına göre değişik biçimde değerlendirilen öykülere manzum parçalar da eklenmiştir.

Oğuz Türkleri arasında söylenen ve ağzdan ağza dolaşarak geniş bir alana yayılan öyküler 14’üncü yüzyıl sonu ile 16’ıncı yüzyıl arasında yazıya döküldüğü sanılır. Dede Korkut kitabı Arapça olarak yazılmış 12 hikâyeden oluşur. Asıl nüshası

Göçebe Oğuz Türklerin tabiat şartlarına karşı dirençleri, düşmana karşı sürekli üstünlüğü ve birlik şuurundan doğan kuvvetlilik gücüne işaret eder.

Dresden Kütüphanesindeki orijinal kopya

Dresden Kütüphanesinde bulunur. Vatikan'da ise 6 hikâyelik ikinci bir nüsha bulunmaktadır.

Kitap, Oğuz boylarının diliyle yazılmış, bireyin öyküsü anlatılmak yoluyla toplumun töreleri, ahlak yapısı yansıtılmıştır. İşleniş ve töreler yönünden Oğuz yaşayışına uygun görülen bir yapıya sahiptir. İçinde geliştiği toplumun özelliklerini, kişilerin doğa ve çeşitli olaylar karşısındaki davranışlar, birbirleriyle ilişkiler (savaş, kahramanlık, ana-baba sevgileri) çok yalın, derin bir duyarlık içinde işlenir. Türkçenin temiz ve duru olanakları ile doğanın aydınlık izlenimleri birleştirilerek yaşantının gerçek yönleri verilir.

Dede Korkut kitabı, Türk edebiyatında Türk Dili'nin en güzel ifade edilmesiyle milli destan özelliğini hak etmiş, milletin müşterek dehasının ürünüdür.

Oğul sana varacak yerin

Dolamaç dolamaç yolları olur

Atlı batıp çıkamaz onun balçığı olur

Alaca yılan sökemez onun ormanı olur

Gök ile boy ölçüşen onun kalesi olur

Göz kakarak gönül alan onun güzeli olur

Hay demeden baş getiren celladı olur

Sırtında kalkan oynar yayası olur

Yaman yerlere yellendin geri dön

Ak sakallı baban ihtiyarcık olmuş ananı ağlatma

Örneğinde görüldüğü gibi arı Türkçe ile söyleyiş bir tür serbest nazım tekniğine bağlanmış ve özellikle iç uyum sağlanmıştır. Destan ve halk hikâyesi tekniklerinin bir arada yürütüldüğü kitapta "nazım" la "nesir" aynı ölçüde tutulmuştur. Düz yazı bölümlerinde, cümlelerin kendi içinde en etkili sözcüklerin tekrar edilmesi ile başka bir etkinlik kazanmakla, dilimizin yüz yıllardan beri gösterdiği gelişme ve aşamalar içinde anıtsal değer taşıyan Dede Korkut yıllar boyunca yetişen şairlerin esin kaynağı olan Türk kültür

ve benliğinin tarihsel köklerine bağlı bir yapıdır.

Hikâyelerinde nazım ve nesir karışık. Temiz bir halk Türkçesi ile yazılmış, Türk Dili'nin en güzel örneklerinden biridir. Su, ağaç, at sevgisi, devlet büyüklerinin adalet duygusu, Türklerin faziletlerini anlatır. Sekiz bine yakın farklı söz ve deyim geçtiği kitapta cümleler kısa ve yalındır. Arada şiir kısımları vardır. Bu bölümlere "soylama" denir. Birçok özelliği ile dünyanın sayılı destanları arasında anılır.

Hikâyelerin ikisi tabiat üstü güçlere karşı mücadeleyi (Deli Dumrul ve Tepegöz), ikisi aşk macerasını (Bamsı Beyrek ve Kan Turalı), geri kalan sekiz hikâyeden ikisi (Dirse Han oğlu Boğaç ile İç Oğuz-Taş Oğuz) kendi aralarındaki iç çatışmaları, altısı Oğuzların dış düşmanlarla savaşlarını anlatır.

DEĞERLENDİRME

Dede Korkut kitabı, Türk edebiyatında Türk Dili'nin en güzel ifade edilmesiyle milli destan özelliğini hak etmiş, milletin müşterek dehasının ürünüdür. Türk toplum yaşamında insani vasıflar ile fazilet ve meziyetlere çok önem verilmesi yanında en az onun kadar önemli kahramanlık ve yiğitlik çok muteber özellik olarak dile getirilerek, eserde alp-eren-yiğit gibi övgü kelimeleri çok geçmektedir. Belli bir coğrafyada olaylar lirik (çoşkulu) ifadeyle anlatılırken tarihin derinliklerinde yatan birçok vakalar silsilesinin izleri görülür.

Dede Korkut kitabı hepsi bir arada, ayrı bir bütünlük teşkil eden 12 destan parçasından ibaret olup, hikâyeleri bir kahraman etrafında dönmektedir. Dili tam bir destan dili olarak şaheserdir. Eserde, siyasi ve idari düzen içindeki Oğuz boylarının hayatı, sembol olan kahramanlar etrafında dile getirilmektedir. Oğuz-

ların akıl hocası, ozanların piri, keramet sahibi ve her destan cereyanından sonra onu tertip ve tanzim eden müellifi Dede Korkut hikâye ve destanlarından alınacak önemli dersler vardır. Fertler arasında saygı, sevgi, karşılıklı hoşgörü ve mertlik bunların başında gelir.

Dede Korkut'un hayatı ve onun hikâyeleri, geçmişten geleceğe uzanan mücadelede varlığımızın, birliğimizin ve dirliğimizin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymakta, kahramanlık ruhunu coşkun bir üslupla dile getirerek, geleceğe ümit ve sevgiyle bakmayı sağlamaktadır.

Eserin amacı; Milleti yaşatan ve şahsiyet sahibi kılan, kaynağını o milletin tarihinden, dil, din, ahlak, sanat ve geleneklerinden alan, birlik ve beraberliğin temeli milli şuuru besleyerek geçmişten kuvvet alıp, geleceğe yön verecek iyi insan ve iyi vatandaş yetişmesinin kültür ile olacağı ifade edilmesidir.

Dil iyi kullanıldığı zaman insanı sadete, kötü kullanıldığı zaman felekete götürür. Bizi ezelden ebede kadar bir millet halinde koruyan, birbirimize bağlayan Türkçedir. Bu bağ öyle metin bir bağıdır ki, vatanın hudutları koptuğu zaman bile kopmaz. Hudut aşırı yine bizi bağlı tutar. Milli his ile dil arasında bağ çok kuvvetlidir.

Dede Korkut, Çin Seddi'nden Viyana'ya kadar, bütün Türk illerinde sevilmiş, Türk bilgisi dilden dile dola-

şarak günümüze kadar gelmiş olan hikâyeleri ile Türkün dilini, inançlarını, örf ve adetlerini, insanlığa yol gösteren bütün değer hükümlerini yaşatmış, Türk Birliğini kurmuş olan ulu atada Türkün sözü, merhameti, insanlığı, kısacası özü onda düğümlemiştir.

Bunu da kullandığı arı Türkçe ile sağlamış olan Dede Korkut hikâyelerini "Benden sonra alp ozanlar söylesin, alını açık cömert erenler dinlesün" dileğiyle kopuz çalıp anlatan Ozanlar Piri destanlarını yeni nesillere armağan etmiştir.

Değişlerinden bir örnek:

Dedem Korkut gelip boy boyladı, soy soyladı. Bu Oğuznameyi düzdü. Görelim bakalım ne söyledi;

Hani dediğin bey erenler

Dünya benim diyenler

Ecel aldı yer gizledi

Fani dünya kime kaldı

Gelimli gidimli dünya

Son ucu ölümlü dünya

Uzun yaşın ucu ölüm sonu ayrılık.

Kültür ve medeniyet tarihimizin baş yapıtlarından ve Türk Dilinin şaheseri olan hikâyeleri, ömür boyu okunacak başucu kitaplardan biri olmaya layıktır. Gençlik çağlarında okunduğunda hayal güçlerini arttıran, geleceğe güvenle bakmalarına yararlı da olur.

Dil, iyi kullanıldığı zaman, insanı sadete götürür.

Osmanlı Devleti birlik ve bütünlüğün yanında dil birliğinde de düzen sağladıktan sonra büyük devlet haline gelmiştir.

Dede Korkut Hikâyeleri

1. Dirse Han oğlu Boğaç Han destanı
2. Salur Kazanın evinin yağmalandığı destan

3. Kam Pürenin oğlu Bamsı Beyrek destanı
4. Kazan Bey oğlu Uruz Beyin esir olduğu destan
5. Duha Koca oğlu Deli Dumrul destanı
6. Kanglı Koca oğlu Kan Turalı destanı
7. Kazılık Koca oğlu Yigenek destanı
8. Basatın Tepegözü öldürdüğü destan,
9. Begil oğlu Emrenin destanı
10. Uşun Koca oğlu Segrek destanı
11. Salur Kazan esir olup oğlu Uruzun çıkardığı destan
12. İç Oğuzla Dış Oğuzun asi olup Beyreğin öldüğü destan

Duha Koca oğlu Deli Dumrul destanını beyan eder Hanım hey,

Meğer hanım, Oğuzda Duha Koca oğlu Deli Dumrul derlerdi bir er var idi. Bir kuru çayın üzerine bir köprü yaptırmıştı. Geçeninden otuz üç akçe alırdı, geçmeyeninden döve döve kırk akçe alırdı. Bunu niçin böyle ederdi? Onun için ki ben deli, benden güçlü er var mıdır ki çıksın benimle savaşsın der idi. Benim erliğim, bahadırliğim, kahramanlığım, yiğitliğim Rum'a, Şam'a gitsin, ün salsın ve destan devam ederdi.

KAYNAKÇA

1. Dede Korkut Kitabı-Bin Temel Eser, sayı 1
2. Dede Korkut Hikâyeleri, Panama yayınları
3. Temel Britannica cilt 5 sh 99-100
4. Okul Kültür Asıkl. Cilt 2 sh 303
5. Meydan Larousse Ansikl. Cilt 1 sh 370
6. Türk ve Türklük, Türk Stand. Enstitüsü
7. Türk Klasikleri, Dede Korkut Hikâyeleri